

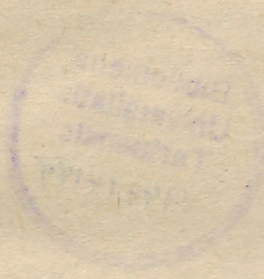

B-1489

mittelaenukatalas

ÜLDINE RIIGI JA ÕIGUSE AJALUGU

ÕIGUSALLIKAD

Loengute konspekt

L. Leesment.

Tartu, 1946.

Hammurabi seadustik.

=====

Vanima aja, eriti orjavaldusliku riigi õigusallikaid on säilinud meie ajani väga napilt ja lünklikult. Suhteliselt hääd andmed on meil Babüloni riigist ja nimelt riigipea Hammurabi ajast (1955-1912 e.m.a.) Viimane valitses 43 aastat ja on tuntud suure seadusandjana. Väljaantud koodeksiga püüdis Hammurabi pehendada vastuolusid klasside vahel ja pidurdada talupoegade ja käsitöölise kehvimist. Seadustik väljendab selgesti klassiõigust; orjavaldajad ja orjad on Babüloni ühiskonna põhiklassideks. Kuid säilinud on ka veel ürgkogukondliku korra mõned igandid.

Hammurabi seaduste väljaandel on sarnasust Moosese seadustega, kuigi viimased on umbes 100 aastat nooremad. Samuti on Hammurabi seadustikul sarnasust Rooma XII tahvli seadustega (vt. allpool) ja lõppeks ka Süüria-Rooma seadustikuga (u. a. 400 e.m.a.), mis kehtis suurel maaalal - Armeeniasst Apessiiniani.

Hammurabi õigusväljaandes on 282 artiklit. Leiud käesoleva sajandi algusest aitavad siin palju kadunud tekstide rekonstrueerimisele.

Mis puutub Hammurabi koodeksis leiduva õiguse süsteemi, siis see kuidagi ei vasta nüüdisaja õiguse süsteemidele. Teatud süsteem on aga kahtlemata olemas ka Hammurabi seadustikus. A. sees kõneldakse seal kohtust. Järgnevad osad on: omand, abielu ja perekond, süüteod, töö ja töövahendid.

Hammurabi seadustik kaitses kindlalt omandiõigust orjade suhtes, jälitab pagenud orje. Orja tervise rikkumist ja surmamist käsitletakse tema isandale tekitatud kahjuna, mis ei nõua karistamist, vaid kohustab ainult tasuma tehtud kahju.

Vt. ka S. F. Ketekjan, op. cit., lk. 72 j., 81-83.

Rooma XII tahvli seadustik.

Suureks murranguks õigusallikate alal oli XII tahvli seaduste ilmumine Rooma orjavalduslikus vabariigis. Need leges duodecim tabularum olid kirjutatud kümnele tahvlile, millele lisandusid hiljemini veel kaks tahvlit. Titus Livius iseloomustab neid kui fons omnis publici privatique iuriskogu avaliku õiguse ja eraõiguse allikas. Kuulus orator Marcus Tullius Cicero mainib, et tema lapsepõlves veel õpiti neid seadusi pähe, kuid tänapäeval, s.t. Cicero ajal seda enam ei tehtud: quod hodie nemo discit. Ka poeet Horatius pidas suuresti lugu sellest õigusallikast.

Seda kohta olgu öeldud, et leges XII tabularum algavad samuti nagu Hammurabi koodeksi kohtuõigusega. Pater familias on Rooma klassi ühiskonnas kõikvõimas isik. Igalpool Rooma orjavalduslikus riigis paistab välja orjade -- servus -- madal seisund ja suur klasside vastuolu. Krediitor võis maksujõuetu võlgniku müüa orjaks.

Gai Institutiones.

Rooma õigusteaduse klassilise ajastu (v bariigi lõpp ja printsipaadi- aja algus) õigusallikate hulgast on kahtlemata huvitavaim jurist Gaiuse õpperaamat: Institutiones. Viimane on kirjutatud aastate 138 ja 155 vahel. See õpperaamat Rooma juristide jaoks oli avastatud 1816.a. ja on tänapäeval peaaegu tervena taastarinäatud ehk rekonstrueeritud. Näit. alles 1933.a. toodi päevavalgelo Egiptuses, nimelt Kairo's ühe kolleksionääri juures osad, mis sisaldavad senitundmatuid kohti.

Gai Institutiones on koostatud ladina keeles ja kerges stiilis. Ülevaatlik sisu on jaotatud nelja raamatusse ja sisaldavad alguses isikuõigust, seejärel asjaõigust ja lõppeks kohtulikku menetlust. Jaotus oli Gaiuse poolt tehtud järgmise skeemi alusel: personae, res, actiones. Selline jaotus on jäänud püsima mitmel pool müüdisajani nimetuse all institutsiooniline jaotus, näit. Prantsusmaal kehtivas tsiviilseadustikus Code Civil (vt. allpool).

Huvitav on ka asjaolu, et ühelt poolt on see õpperaamat müüdisajal hästi tuntud, teiselt poolt aga töö autorist Gaiuse isikust me ei tea peaaegu midagi.

Codex Theodosianus.

V sajandi alguses koostati Rooma riigi idapoolses osas -- Orients -- sealne imperaator Theodosius II valitsemisajal ulatuslik kava õiguse koodeksi väljaandmiseks. Kui aga see ei läinud korda, siis 438.a. anti välja veidi vähem kogu, nimelt 16 raamatust koosnev koodeks, nimetusega Codex Theodosianus. See Orients'is koostatud koodeks pandi kehtima ka Rooma riigi läänepoolses osas, Occidentis'is, seega ka Roomas eneses. Veel enam, nimetatud idamaine väljaanne kehtis hiljem isegi Lääne feodaalses ühiskonnas, Gallias, kus Justinianuse seadusandlus oli saanud tuttavaks Prantsusmaal glossaatorite ajal (vt. allpool). Codex Theodosianusest on tänini säilinud vaid katkendid.

Lehekülge 1 on värske lõpus.

Codex Justinianus ja Corpus iuris civilis.

Imperator Justinianus (527-565) oli lasknud kodifitseerida kogu Rooma õiguse, seega mitte üksnes kehtivad seadused, vaid ka orjandusliku Rooma varasemat jurisprudenti. Vastava komisjoni, mille eesotsas oli õigusteadlane Tribonianus, töö viljana ilmus kehtiva õiguse koodeks - Codex Justinianus. Viimase allikate hulka kuulus peale teiste ka ülalmainitud Codex Theodosianus. Koodeksis oli 12 raamatut (liber), mis omakorda jagunesid alaosaadesse. Kuna seadusandlus oli tollal Roomas väga hooe, siis oli see koodeks varsti vananenud ja mõni aasta hiljem ilmuski uus Codex Justinianuse muudetud väljaanne.

Üheaegselt siirduti ka vanama õiguse väljaandmisele ja 529.a. ilmus kogukas väljaanne - Digesta ehk Pandectae. Viimane valguski ajajooksul teistesse maadesse omades tähtsa osa feodaalajal ja hiljemgi valitseva klassi õigusena.

Digesta jagunes 50 raamatusse, need tiitlitesse, selle järel erinevad fragmendid ehk seadused, lõppeks paragraafid. Seega: liber - titulus - fragmentum ehk lex - §. Digestade allikate kohta mainitakse tagu, et nendeks on peamiselt Rooma juristide - õpetlaste teosed. Esikoht on Digesta'des antud õigusteadlase Ulpianus'le vaateile.

Samuti oli Justinianuse ajal koostatud õpperaamat: Justiniani Institutiones, mis üldjoontes sarnaneb väga ülalmainitud Gai Institutiones'ega. Ka see jaguneb 4 raamatusse. See algab õigusest ja õigusest: de iustitia et iure. **Pea** räägitakse orjusest, millest ilmneb selgesti orjade rõhutatud seisund Roomas.

Õiguse põhijactusena oli välja kujunenud Roomas jurist Ulpianus'le poolt formuleeritud liigitus: 1) avalikõigus ja 2) eraõigus, milline jactus nüüdisajalgi tuntud.

Justinianuse valitsemise ajal hiljem juuretunud seadused, mis muutsid kehtivat õigust, olid kogutud ja välja antud kogus nimetuse all Novellae. Viimased on enamasti kreeka keeles, osalt ka kahes keeles: kreeka ja ladina, sest kreeka keel oli domineerivaks Rooma impeeriumi lõpul.

Nüüdisajal on tuntud nimetus Corpus iuris civilis, millega tähistatakse Justinianuse kogu väljaannet, nimelt: Justiniani Institutiones, Digesta ehk Pandectae, Codex Justinianus, Novellae. Ühendatult: Institutiones, Digesta, Codex, Novellae.

Lex Salica.

Feodalismi ehk lääninduse aja algusest on säilinud Franki riigis koostatud lex Salica, mis üles kirjutatud VI sajandi alguses. Tähendatud frankide õigusväljaanne kuulub õigustikkude gruppi, mis nimetatakse leges barbarorum, sest need ei sisalda Rooma õiguspõhimõtteid. Lex Salica's ettenähtud rahaliste karistuste määr sõltus täiel määral sellest, kuhu klassi kuulus kannatenu. Teaduse poolt on pidevalt uuritud seda tähtsat õigusallikat. Mõnigi siinkohal alles hiljuti ilmunud uurimust NSVL Teaduste Akademia väljaandes. (Izvestia ANSSSR II, 4.1945).

Basilica.

Justinianuse seadusandlusega lõppes Rooma orjanduslik riiklus, mis oli viimasel perioodil immutatud idemaiste õiguspõhimõtetega. Järgnes Bütsantsi riigi ja õiguse periood, kus kehtis suurel määral Justinianuse-aegne õigus, kuid sagedasti muudetud kujul. Seda näeme mitmes õigusväljaandes. Tuntud on näit. kreeka keelne õiguskogu IX sajandi lõpust, mis koosnes 60 raamatust nime all Basilica, mille allikate hulgas on esikohal Corpus iuris civilis.

Coutumes de Beauvaisis.

XIII sajandil, feodaalajal, oli ilmunud mitmel pool ikka rohkem õigusväljaandeid, mis koostatud eraisikute poolt, sest riigi keskusel Valitsev ladvik ei teinud seda. Prantsusmaal on üheks selliseks väljaandeks ühe kohtuniku poolt umbes 1280.a. koostatud Coutumes de Beauvaisis. Nimetatud väljaanne sisaldab feodaalühiskonna tavaõigust Põhja-Prantsusmaal.

Sachsenspiegel ja teised õigusraamatud.

Feodaalaja tavaõigus on väljendatud ka paljudes teistes õigusväljaandetes, mis koostatud erateel. Need eraviisilisi väljaandeid nimetatakse õigusraamatuteks. Nn. Püha Rooma riigis Saksamaa osas ilmusid XIII sajandil mitmed õigusraamatud. Kõige suurema leviku osaliseks oli saanud Saksimaal umbes 1227.a. koostatud Sachsenspiegel - läänindusliku tavaõiguse kogu. Kuna teisi ja paremaid õigusraamatuid tollal ei olnud, oli Sachsenspiegel kiiresti levinenud laialdasel maaalal. Madalmaades ilmus Sachsenspiegeli eeskujul koostatud nn. Hollandi peegel. Samuti

teame väga hästi ka Sachsenspiegeli kehtkonda Idas, mis ulatus Valge-Veeneni ja Ukrainani.

Vana-Liivimaal oli ilmunud aastate 1322-1337 vahel Sachsenspiegeli eeskujul koostatud nn. Liivimaa Õiguspeegel, mis kindlustas ja süvendas rüütliordu poolt võidetud maaalal suur-föödaalide seisundit. Kirjutatud kesk-alamsaksa keeles ja jagunedes kolme raamatusse jäi Liivimaa Õiguspeegel, hiljem töödelduna nn. Rüütliõiguseks kehtima Vana-Liivimaal sajandeid, olles valitsevate mõisnikkude ja suurnikkude õigus-privileegide väljendajaks. Liivimaa Õiguspeegli sisuks on eeskätt eraõigus, kohtuõigus, kriminaalõigus; lääniõigus. Klassiõiguse vahed annavad end igalpool väga selgelt tunda ja väga madal on Liivimaa Õiguspeegli järele eestlaste, liivlaste ja lätlaste õiguslik seisund.

Lõuna-Saksamaal ilmus 1275.a. Ümber õigusraamat, milles juba annab end tunda roomaõiguslik mõju - tetsptsioon (vt. allpool). See on nn. Schwabenspiegel. Seevastu aga Sachsenspiegel'is Rooma õiguse mõju peaaegu veel ei ole näha.

Linnaõigused.

Feodaalaja õigus oma ülisuure killunemisega on ühelt poolt maaõigus, mis väljendus õigusraamatutes (vt. ülal), teiselt poolt aga linnaõigus, mis vastandina maaõigustele käsitlee linnaelanikkude õigussuhteid. Suuremates linnades ilmusid keskajal õigusväljaanded, mis leidsid vastuvõtmist teiste, vähemate linnade tippude ja kaupmeeste poolt. Sellisteks linnadeks, kus valitsev ladvik varakult pani kirja oma õigused ja eesõigused, olid Hamburg, Köln, Lüübek, Magdeburg. Hansa kaubandusliidu juhendamisel need õigused olid tunginud ka Vana-Liivimaale ja neist lõuna pool asetsevatesse maadesse. Me teame väga hästi, et Lüübeki linnaõigus kehtis Tallinnas. Hamburgi linnaõigus seevastu töötati osalt ümber vastavalt Baltimaade erioludele ja see kehtis Riia linnas. Riist peasis aga nii-öelda Hamburg-Riia õigus teistesse Vana-Liivimaa linnadesse, nii Tartusse, Pärnusse jne., kus ta kindlustas linnaisandate võimu. Linnakehviklusele - eestlastele ja teistele rahvastele olid need linnaõigused raskeks koormaks rõhudes neid suurte kchustustega. Suurem osa Vana-Liivimaa linnaõiguste väljaandeid ilmus XIII sajandi jooksul, osalt ladina ja osalt kesk-alamsaksa keeles.

Rooma õiguse retseptatsioon.

Rooma õiguse retseptatsioon - *receptio iuris Romani* - on Rooma õiguse, eriti eraõiguse taaselustamine valitseva feodaalse ühiskonna poolt. Rooma õiguse ulatuslikum ülevõtmine - retseptatsioon algas XI sajandist peale Itaalias, sai erilist hoogu mujal aga hiljem, kui tööstus ja kaubandus oli võtnud hoogu, XI sajandist alates, oli tehtud Itaalias algus õigusteaduse õpetamisega ülikoolides, mis vahepeal oli täiesti soikunud. Õpetus seisnes *Corpus iuris civilis*'e lugemises ja selle tõlgendamises ehk interpreteerimises. Tõlgendusi ja selotusi nimetati *glossa*'deks ja õpetajaid selle järgi *glossaator*iteks. Silmapaistvaks õpetlaseks sel alal oli Bologna õigusteaduskonna looja Irnerius.

XIII sajandist alates oli tekkinud uus voel, mille esindajaid nimetatakse *postglossaator*iteks ehk kommentaatoriteks. Viimaste uurimisaluseks olid *glossaator*ite glossad, mitte aga rooma õiguslikud algtekstid ise. Glossadest tuletati õigusnorme, millest viisi nimetatakse *mos docendi italicus*. Koskaegse Rooma õiguse uurijatest kättesoleval sajandil on esikohal Pavel Vinogradov.

Uus aeg oli kaasa toonud *Corpus iuris*'e algtekstide uurimise, mis toimus algul eriti Prantsusmaal - *mos docendi gallicus*.

Usus modernus Pandectarum on muudetud Rooma õigus, nagu seda uuel ajal hakati tegema Rooma õigusega, ajakohastades endist vananenud Rooma õigust vastavalt ühiskonna muutunud olukorrale kapitalistlikul ajal. Usus modernus Pandectarum on jäänud sügavaid juuri ka Baltimaail, seadust pinda leides mõisnikkude ja kapitalistide juures. Balti Eraõigus (1865) otse kubiseb moderniseeritud Rooma õiguse normidest.

0 0 0

Püha Rooma riigis anti välja 1532.a. üleriiklik väljaanne kriminaalprotsessi ja kriminaalõiguse kohta. Seni oli suures riigis kehtiv vaid kohalik kriminaalõigus. *Constitutio Criminalis Carolina*'ga (ühendatud CCC või saksa keeli *Peinliche Gerichtsordnung*) oli nüüd olemas üldine kriminaalõiguse väljaanne, mis kehtis terves riigis ja isegi väljaspool seda. Tähtselt tuntakse seda seadustikku Karoliina nime all, mis tuleb toleleegse imperaator Karl V nimest. See õigusallikas on saksa keeles ja teda iseloomustatakse eriliselt karmide karistuste poolest. Esineb sagedasti surmanuhtlus, mida mitmel viisil rakendati. Vana-Liivi-

7.
maal on märgata CCC mõju feodaalajast alates, mis ajajooksul suurenes.

Preisi Maaõigus.

Vastandina CCC-le kui üldõigusele näeme XVIII sajandil mitmel pool partikulaarse ehk kohaliku õiguse kodifitseerimist. Preisimaal ilmub 1794.a. Üldine maaõigus - Das Allgemeine Landrecht. See sisaldab eraõigust, kriminaalõigust, avalikku õigust ja kirikuõigust. Valgustusajajärk ja Friedrich Suure vaated avaldasid siin oma mõju.

Code Civil.

Ex bibl. univ. Tart.

Prantsusmaal ilmutati 1804.a. uus tsiviilõiguse koodeks, nimelt Code Civil, tuntud ka Code Napoléon'i nime all. See on täiel määral buržuasliku õiguse koodeks, milles ühelt poolt välise võrdsuse all peitub teiselt poolt tegelik ebavõrdsus, nagu see on igalpool kodanlikus õiguses. Eraõigus on siin juba diferentseerunud tsiviilõiguseks ja kaubandusõiguseks ning Code Civil'i kõrval hakkas mõni aasta hiljem kehtima kaupmeeste Code de commerce - kaubandusõiguse koodeks.

Oma süsteemilt jälgendab Code Civil Gaiuse Institutsioone (vt. ülal), kus eristatakse kolm osa: personae, res, actiones. Üldse sisaldab Code Civil 2281 paragrahvi. Keelelt on ta küllalt kerge.

Code Civil'i eeskujul koostati ka mujal tsiviilõiguslikke koodekseid, nii Belgias, Hispaanias, Itaalias, Poolas, Portugalis, Rumeenias. Isegi mõnes Põhja-Ameerika ühendriikide osariigis, nii Louisianas kehtib ta. Lõpuks ka Lõuna-Ameerika vabariikides, näit. Argentiinas, Boliivias jne. Kehtib Code Civil muudetud kujul.

Strafgesetzbuch.

Me õppokavas on X teema lõpul veel ette nähtud Saksamaal 1871.a. jõustunud kriminaalseadustik - Strafgesetzbuch, mis kehtib seal viimase ajani. Seda konservatiivset kriminaalseadustikku on tahetud järgneval ajal mitu korda muuta, kuid muudatused, mis tegelikult teostunud, on alati olnud minimaalsed.

Common Law, Equity, Statutes.

Inglismaal on kehtiva õiguse allikatenä tavaõigus, õigluse põhinõtted ja seadused. Tavaõigust - Common Law - on arendatud kohtuotsuste kaudu. Inglismaal on kohtunikul võrdlemisi laialdane suvaõigus. Kuid kõrgemate kohtute otsused avaldatakse ja neid tuntakse reports nime all. Kõrgema kohtu otsused aga peavad olema eeskujuks alamate kohtute tegelusele. Nii tekkiski nn. Case Law süsteem, mis osutab üldse anglo-ameerika õiguse iseloomustavaks jooneks.

Principles of Equity - õigluse printsiibid moodustavad erilise kogu kehtivaid norme, mis loodud kõrgemate riigi organite poolt.

Statute Law on parlamendi poolt vastu võetud ja hiljem jõustatud seadused.

Kui varemini oli Inglismaal eesõigustatuna õigusallikaks Common Law, siis on nüüdisajal selleks Statute Law. Viimasele järgneb tänapäeval Common Law ja viimasele kohale asetub Equity.

Bürgerliches Gesetzbuch.

1900. aastal hakkas Saksamaal kehtima üleriigiline tsiviilseadustik - Das Bürgerliche Gesetzbuch (lühendatult BGB), mis iseloomustab kodanlikul ajal esineva nõulise liberalismiga.

See seadustik jaguneb pandektilise süsteemi kohaselt järgmiselt: üldosa, kohustusõigus, asjaõigus, perekonnaõigus, pärimisõigus. Seega on seadustikus viis osa. Sõnastuselt on ta erakordselt raskepärane ja normitehniliselt keerukas.

Zivilgesetzbuch.

Nii nimetatakse Helveetsia ehk Schweizi tsiviilseadustikku 1907/1911/1912.a. Zivilgesetzbuch (lühendatult ZGB) on vastavalt riigis valitsevale ametlikule mitmekeelsusele saksa, prantsuse ja itaalia keeles. Seadustik on jaotatud järgmistesse osadesse: sissejuhatus, isikuõigus, perekonnaõigus, pärimisõigus, asjaõigus, obligatsioonide ehk kohustusõigus. 1926.a. retsipeeriti nimetatud seadustik Türgimaa poolt.

J u h e n d

õigusteaduskonna I kursuse mittestatsionaarsetele üliõpilastele
üldise riigi ja õiguse ajaloo õppimiseks.

Üldise riigi ja õiguse ajaloo õppimise aluseks on kursuse
õppekava. Õppekava (programm) on saadaval dekanaadis.

Õppekavas leiduvatele küsimustele, välja arvatud õigusallikad,
saadakse vastused all-loetletud kirjanduse (raamatute) kaudu.
Nimetatud kirjandus on kergesti kättesaadav.

Õigusallikate kohta käiv õppematerjal on koondatud prof. L.
Loesmenti poolt koostatud konspektis "Üldise riigi ja õiguse
ajalugu: õigusallikad". Konspekt on saadaval TRÜ. Kaugõppeosa-
konnas.

Kirjanduse loend.

Partei ajalugu (lühikursus).

Ketšekjan, Üldise riigi ja õiguse ajalugu, I, 1.

Pereterski, Üldine riigi ja õiguse ajalugu, I, 2.

Kosminski, Keskaeg.

Jefimov, Uusaeg.

Ivostov ja Zibok, Uusaeg.